



УДК 347:316.42

[https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-12\(22\)-562-571](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-12(22)-562-571)

Федоренко Тетяна Вікторівна кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри галузевого права та загальноправових дисциплін, ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна», м. Київ, <https://orcid.org/0000-0002-3447-9078>

Таланчук Ірина Володимирівна кандидат юридичних наук, доцент кафедри галузевого права та загально-правових дисциплін, ЗВО «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна», м. Київ, <https://orcid.org/0000-0002-9892-8661>

ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ПРИВАТНОГО ПРАВА У КОНТЕКСТІ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

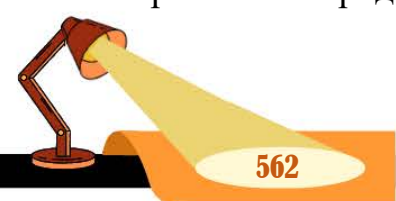
Анотація. Сучасний розвиток України вимагає формування ефективних правових механізмів забезпечення рівних прав і свобод усіх громадян, що обумовлено соціальними трансформаціями та євроінтеграційним курсом. Однією з ключових концепцій є інклюзивне суспільство, яке передбачає залучення кожної особи до повноцінної участі у соціальному, економічному, освітньому та культурному житті незалежно від фізичних, соціальних чи економічних особливостей.

У статті здійснено комплексний теоретико-прикладний аналіз приватного права як ключового правового інструменту формування та функціонування інклюзивного суспільства в Україні.

Обґрунтовано, що приватне право, на відміну від публічного, безпосередньо впливає на щоденну реалізацію прав і свобод людини, визначаючи реальні можливості участі особи у майнових, договірних, сімейних, спадкових та інших приватноправових відносинах.

Показано, що традиційна юридична рівність сторін має формальний характер, що створює бар'єри у реалізації прав осіб з інвалідністю та інших вразливих груп. Запропоновано авторську модель системного підходу до адаптації цивільно-правових інститутів, що включає принциповий, нормативно-інституційний, процедурно-механізмівий, інституційно-управлінський та моніторингово-адаптивний рівні.

Висвітлено роль принципу добросовісності, цифровізації цивільного обороту та гармонізації законодавства з нормами ЄС у забезпеченні фактичної рівності. Продемонстровано, що інклюзивний підхід у приватному праві є





ключовим механізмом соціальної інтеграції, підвищення доступності правових інструментів та реалізації стандартів прав людини в Україні.

Доведено, що принципи рівності, недискримінації, справедливості та добросовісності у приватному праві мають тлумачитися з урахуванням ідей інклюзивності та соціальної інтеграції.

Ключові слова: приватне право, правове регулювання, інклюзивне суспільство, інклюзивність, права людини, недискримінація, цивільно-правові гарантії, правові механізми інклюзії.

Fedorenko Tetiana Viktorivna PhD in Law, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Industry Law and General Legal Disciplines, Open International University of Human Development “Ukraine”, Kyiv, <https://orcid.org/0000-0002-3447-9078>

Talanchuk Iryna Volodymyrivna PhD in Law, Associate Professor of the Department of Industry Law and General Legal Disciplines, Open International University of Human Development “Ukraine”, Kyiv, <https://orcid.org/0000-0002-9892-8661>

THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF PRIVATE LAW IN THE CONTEXT OF LEGAL SUPPORT FOR AN INCLUSIVE SOCIETY IN UKRAINE

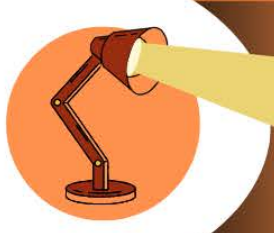
Abstract. The current development of Ukraine requires the formation of effective legal mechanisms to ensure equal rights and freedoms for all citizens, which is conditioned by social transformations and the course of European integration. One of the key concepts is an inclusive society, which involves the full participation of every person in social, economic, educational, and cultural life, regardless of physical, social, or economic characteristics.

The article provides a comprehensive theoretical and practical analysis of private law as a key legal instrument for the formation and functioning of an inclusive society in Ukraine.

It is argued that private law, unlike public law, directly affects the daily exercise of human rights and freedoms, determining the real opportunities for individuals to participate in property, contractual, family, inheritance, and other private law relationships.

It is shown that the traditional legal equality of the parties is formal in nature, which creates barriers to the realization of the rights of persons with disabilities and other vulnerable groups. The author proposes a model of a systematic approach to the adaptation of civil law institutions, which includes fundamental, regulatory-institutional, procedural-mechanistic, institutional-managerial, and monitoring-adaptive levels.





The role of the principle of good faith, the digitization of civil turnover, and the harmonization of legislation with EU standards in ensuring actual equality is highlighted. It is demonstrated that an inclusive approach in private law is a key mechanism for social integration, increasing the accessibility of legal instruments, and implementing human rights standards in Ukraine.

It is proven that the principles of equality, non-discrimination, justice, and good faith in private law should be interpreted taking into account the ideas of inclusiveness and social integration.

Keywords: private law, legal regulation, inclusive society, inclusiveness, human rights, non-discrimination, civil law guarantees, legal mechanisms of inclusion.

Постановка проблеми. Незважаючи на закріплення у вітчизняному законодавстві принципів рівності та недискримінації, фактична реалізація прав людини у сфері приватноправових відносин залишається ускладненою для осіб та соціальних груп, які перебувають у вразливому становищі. Сучасна модель приватного права, зорієнтована переважно на формальну юридичну рівність учасників цивільного обороту, не завжди забезпечує реальну можливість рівної участі у договірних, майнових, сімейних та інших приватноправових відносинах.

Проблема ускладнюється фрагментарністю нормативного регулювання інклюзивних механізмів у цивільному законодавстві, відсутністю системного доктринального підходу до інтеграції принципів інклюзивності у приватне право, а також недостатнім урахуванням міжнародних стандартів прав людини у правозастосовній практиці. Зокрема, в таких умовах приватне право нерідко втрачає свій потенціал як інструмент соціальної інтеграції, що зумовлює необхідність наукового осмислення його ролі та можливостей у правовому забезпеченні інклюзивного суспільства в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Базовим джерелом у досліджуваній проблематиці виступає Конституція України, яка закріплює цінність життя людини, честь і гідність як найвищу соціальну цінність, а також гарантує рівність усіх перед законом і заборону дискримінації. Аналогічні підходи відображені у Загальній декларації прав людини та Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, які сформували універсальні стандарти захисту прав і свобод особи та істотно вплинули на розвиток національного цивільного законодавства.

Вагоме значення для розвитку інклюзивного підходу в приватному праві має Конвенція про права осіб з інвалідністю, яка закріплює концепцію рівних можливостей, доступності та недискримінації у всіх сферах суспільного життя, зокрема й у цивільно-правових відносинах. У науковій літературі ця Конвенція розглядається як інструмент трансформації класичних цивільно-правових конструкцій у напрямі людиноцентризму та соціальної справедливості.

Норми Цивільного кодексу України конкретизують зазначені конституційні та міжнародні положення, встановлюючи загальні засади цивільного законо-





давства, серед яких добросовісність, справедливість і розумність. Саме ці принципи, як зазначає С. Булеца, становлять концептуальне підґрунтя цивільного права та забезпечують баланс між автономією волі учасників приватних правовідносин і необхідністю захисту прав людини. Автор наголошує, що принципи цивільного права виконують не лише регулятивну, а й гарантійну функцію.

Проблеми взаємодії приватного права та прав людини комплексно досліджено у працях О. Вінник, яка обґрунтовує необхідність переосмислення традиційного уявлення про приватне право як виключно диспозитивну сферу. Науковиця доводить, що сучасне приватне право дедалі більше виконує соціальну функцію, спрямовану на захист слабшої сторони правовідносин та забезпечення реальної, а не формальної рівності.

Питання рівності та недискримінації у цивільному праві ґрунтовно проаналізовано у монографії В. І. Крата, де розкрито зміст принципу рівності як фундаментальної засади приватного права. Автор звертає увагу на те, що формальна рівність суб'єктів цивільних правовідносин не завжди гарантує справедливий результат, що зумовлює необхідність використання механізмів позитивних зобов'язань держави та спеціального правового захисту вразливих груп.

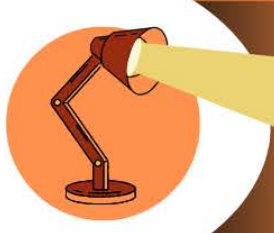
Метою статті є комплексне теоретико-прикладне дослідження ролі приватного права у правовому забезпеченні інклюзивного суспільства в Україні шляхом аналізу його принципів, інститутів та цивільно-правових механізмів з позицій забезпечення реальної рівності, недискримінації та доступності правових інструментів для всіх учасників приватноправових відносин, а також визначення основних проблем і перспектив розвитку інклюзивного підходу у системі приватного права України.

Виклад основного матеріалу. Нинішній етап розвитку України характеризується активним пошуком ефективних правових механізмів забезпечення прав і свобод людини, що зумовлено як внутрішніми соціальними трансформаціями, так і євроінтеграційним вектором розвитку України. Одним з ключових елементів, що визначає напрям правової та соціальної політики, є концепція інклюзивного суспільства, яка передбачає залучення кожної особи до повноцінної участі у суспільному житті незалежно від фізичних, соціальних, економічних чи інших особливостей [4].

Конституція України гарантує рівність усіх перед законом, заборону дискримінації та рівність прав і свобод для всіх громадян, що є фундаментальними принципами інклюзивного суспільства [1].

У Конвенції про права осіб з інвалідністю, що ратифікована Україною, закріплено зобов'язання щодо забезпечення участі осіб з інвалідністю на рівних засадах з іншими у всіх аспектах життя, що є ключовим елементом інклюзивного суспільства [3].





Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» № 5207-VI від 6 вересня 2012 року визначає правові механізми боротьби з дискримінацією за різними ознаками, закладаючи основу для рівних можливостей участі в суспільному житті для всіх груп населення – один із центральних принципів інклюзивності [11].

Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» застосовується в широкому колі суспільних відносин між фізичними і юридичними особами – як приватного, так і публічного права:

- громадсько-політична діяльність;
- державна служба;
- правосуддя;
- трудові відносини;
- доступ до товарів і послуг;
- освіта, охорона здоров'я, соціальний захист тощо [11].

У контексті вітчизняного законодавства інклюзивне суспільство може бути визначене як соціально-правове середовище, яке забезпечує рівні права та можливості участі всіх громадян у всіх сферах життя (соціальной, економічній, освітній, культурній, політичній) незалежно від їх фізичних, соціальних чи інших особливостей, через гарантування недискримінації, доступності, поваги до людської гідності та участі у прийнятті рішень [9].

Разом з тим, науковому дискурсі проблематика інклюзії традиційно асоціюється з публічним правом, соціальним забезпеченням, адміністративно-правовими механізмами та державною політикою. Водночас значно менше уваги приділяється ролі приватного права, хоча саме воно регулює найбільший масив суспільних відносин, у межах яких особа реалізує свої суб'єктивні цивільні права [6].

Зазначимо, що у договірних, майнових, сімейних і спадкових відносинах особи стикаються з реальними бар'єрами доступу до правових інструментів, що унеможлиблює фактичну рівність навіть за наявності формально рівних прав.

З огляду на це приватне право потребує переосмислення з позицій інклюзивності, що дозволяє розглядати його не лише як систему норм, спрямованих на регулювання автономних відносин, а як важливий механізм соціальної інтеграції та реалізації стандартів прав людини.

Інклюзивне суспільство ґрунтується на ідеї рівної цінності кожної людини та необхідності усунення бар'єрів, що перешкоджають реалізації її прав і свобод. У правовому вимірі ця ідея знаходить відображення у принципах рівності, недискримінації та поваги до людської гідності, закріплених у міжнародних актах з прав людини, зокрема у Конвенції про права осіб з інвалідністю, яку ми зазначали раніше у нашому дослідженні [3, 5].

Приватне право традиційно виходить із презумпції юридичної рівності учасників цивільних правовідносин. Проте така рівність має формальний





характер і не завжди враховує фактичні соціальні, фізичні чи економічні відмінності між сторонами правовідносин [8]. Саме тому у сучасній цивілістичній доктрині дедалі більшого значення набуває інклюзивний підхід, спрямований на забезпечення реальної, а не декларативної рівності.

Інклюзивність у приватному праві слід розуміти як інтеграцію стандартів прав людини у механізми цивільно-правового регулювання, що забезпечує адаптацію правових інструментів до індивідуальних потреб особи. Таке роз'яснення передбачає переосмислення принципів свободи договору, автономії волі та диспозитивності з урахуванням соціальної функції приватного права [8].

Важливе значення у цьому контексті має принцип добросовісності, який дозволяє коригувати формальну рівність сторін та забезпечувати справедливий баланс їхніх інтересів. Добросовісність виступає своєрідним інструментом інклюзії, що забезпечує врахування фактичного становища учасників приватно-правових відносин [6].

Приватноправові відносини є основним середовищем, у межах якого відбувається практична реалізація інклюзивних принципів. Саме у сфері цивільного обороту особа набуває та здійснює право власності, укладає договори, реалізує сімейні та спадкові права, користується результатами інтелектуальної діяльності [2].

У договірних правовідносинах інклюзивність проявляється через забезпечення доступності інформації, зрозумілості умов договору, можливості використання альтернативних форм комунікації та адаптації виконання зобов'язань [6]. Аналогічні підходи мають застосовуватися у сфері надання фінансових, медичних, освітніх та інших соціально значущих послуг.

Сімейні та спадкові правовідносини також виступають важливим простором реалізації інклюзії, оскільки пов'язані з реалізацією особистих немайнових та майнових прав, що мають фундаментальне значення для гідності та автономії особи [7].

Цивільно-правові гарантії інклюзії охоплюють систему норм і правових засобів, спрямованих на забезпечення рівності та захисту прав осіб у приватно-правових відносинах. До них належать загальні способи захисту цивільних прав, передбачені Цивільним кодексом України, а також спеціальні механізми, спрямовані на запобігання дискримінації [2].

Важливе значення мають договірні механізми розумного пристосування, які дозволяють враховувати індивідуальні потреби сторін без порушення принципу свободи договору. Визначені механізми сприяють досягненню справедливого балансу інтересів та забезпечують реальну доступність правових інструментів [8].

Цифровізація цивільного обороту відкриває нові можливості для правової інклюзії, зокрема через використання електронних договорів, онлайн-сервісів та дистанційних форм захисту прав. Водночас цифрова нерівність створює нові виклики, що потребують належного правового реагування.





Незважаючи на наявність загальних принципів рівності та недискримінації, вітчизняне приватне право досі характеризується фрагментарністю інклюзивних механізмів та недостатньою узгодженістю з міжнародними стандартами [6]. Значною проблемою є відсутність системного підходу до адаптації цивільно-правових інститутів до потреб інклюзивного суспільства, саме тому нами було розроблено авторську модель системного підходу, що нашу думку сформульована досить науково та концептуально.

Системний підхід до адаптації цивільно-правових інститутів до потреб інклюзивного суспільства доцільно розглядати як комплекс взаємопов'язаних правових, інституційних та процедурних заходів, спрямованих на забезпечення фактичної рівності учасників приватноправових відносин і усунення бар'єрів у реалізації цивільних прав (табл. 1).

Таблиця 1

Системний підхід до адаптації цивільно-правових інститутів до потреб інклюзивного суспільства

Рівень системного підходу	Зміст та основні елементи	Очікуваний результат
Принциповий (ціннісний)	Переосмислення класичних принципів приватного права з урахуванням інклюзивності; доповнення принципів юридичної рівності, свободи договору та автономії волі принципами фактичної рівності, недискримінації, розумного пристосування та пріоритету людської гідності.	Формування інклюзивної ідеології приватного права; перехід від формальної до матеріальної рівності у цивільно-правових відносинах.
Нормативно-інституційний	Адаптація ключових інститутів цивільного права (цивільна дієздатність, договірне право, спадкові та сімейні відносини, цифрові правочини) з урахуванням особливих потреб осіб та соціальних груп.	Узгодженість цивільного законодавства з принципами інклюзивного суспільства; усунення нормативних бар'єрів у реалізації цивільних прав.
Процедурно-механізмий	Запровадження доступних процедур укладення правочинів, альтернативних форм волевиявлення, процесуальних гарантій захисту прав, спеціальних механізмів доведення дискримінації у приватноправових відносинах.	Реальна можливість ефективної реалізації та захисту цивільних прав усіма учасниками приватноправових відносин.
Інституційно-управлінський	Активна роль судів, нотаріату, адвокатури та інших правових інституцій у забезпеченні доступності правових інструментів; координація дій держави та громадянського суспільства.	Формування сталої інклюзивної правозастосовної практики; підвищення рівня правової культури та довіри до правових інститутів.

Джерело: сформовано автором на основі власних досліджень





Запропонований системний підхід дозволяє перейти від фрагментарного впровадження інклюзивних норм до комплексної трансформації цивільного права, у межах якої інклюзивність стає внутрішньою характеристикою приватно-правового регулювання, а не додатковим соціальним елементом.

Перспективи розвитку інклюзивного приватного права також пов'язані з гармонізацією національного законодавства з правом Європейського Союзу, зокрема у сфері захисту прав споживачів, недискримінації та доступності послуг [10]. Важливу роль відіграє також розвиток наукової доктрини та формування інклюзивної правової культури.

Висновки. Приватне право є одним із ключових інструментів формування інклюзивного суспільства в Україні, оскільки саме у межах приватноправових відносин забезпечується реальна реалізація прав і свобод людини. Інклюзивне суспільство є ключовою концепцією сучасного розвитку України, спрямованою на забезпечення рівних прав та можливостей усіх громадян незалежно від фізичних, соціальних, економічних чи інших особливостей. Конституція України, міжнародні документи, такі як Конвенція про права осіб з інвалідністю, а також національне законодавство про запобігання дискримінації, створюють правову основу для інклюзивності.

Приватне право традиційно розглядає рівність учасників цивільних правовідносин у формальному вимірі, що не завжди відповідає фактичним потребам соціально вразливих груп. Внаслідок цього особи стикаються з бар'єрами в реалізації своїх прав у договірних, сімейних, спадкових та майнових відносинах.

Інтеграція інклюзивного підходу у приватне право передбачає переосмислення класичних принципів (свобода договору, автономія волі, диспозитивність) з урахуванням соціальної функції права та індивідуальних потреб учасників правовідносин. Принцип добросовісності виступає ключовим механізмом забезпечення реальної рівності сторін.

Розроблений авторський системний підхід охоплює п'ять рівнів: принциповий, нормативно-інституційний, процедурно-механізмовий, інституційно-управлінський та моніторингово-адаптивний. Його застосування дозволяє забезпечити комплексну трансформацію цивільного права, усунення бар'єрів, підвищення доступності правових інструментів та формування сталого інклюзивного правозастосування.

Перспективи розвитку інклюзивного приватного права пов'язані з гармонізацією українського законодавства з нормами ЄС, розвитком цифрових інструментів цивільного обороту та формуванням інклюзивної правової культури, що сприятиме ефективній соціальній інтеграції та захисту прав людини.

Інтеграція інклюзивного підходу у приватне право дозволяє подолати розрив між формальною та фактичною рівністю, сприяє реалізації стандартів прав людини та забезпечує соціальну інтеграцію всіх категорій населення в Україні.





Література:

16. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
17. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44. Ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
18. Конвенція про права осіб з інвалідністю : міжнародний договір від 13.12.2006. Офіційний вісник України. 2010. № 17. Ст. 799. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71.
19. Загальна декларація прав людини : прийнята ООН 10.12.1948. URL: <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>.
20. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Рада Європи, 1950. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ukr.
21. Булеца С. Б. Принципи цивільного права України : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 312 с.
22. Вінник О. М. Приватне право та права людини: проблеми взаємодії : монографія. Київ : Алерта, 2019. 256 с.
23. Крат В. І. Рівність та недискримінація у цивільному праві України : монографія. Харків : Право, 2020. 288 с.
24. Бурило Ю. П. Цивільно-правові механізми захисту прав людини : монографія. Київ : Наукова думка, 2021. 240 с.
25. Directive (EU) 2019/770 of the European Parliament and of the Council of 20 May 2019. Official Journal of the European Union. L 136. P. 1–27. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/770/oj>.
26. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 06.09.2012 № 5207-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text>.

References:

16. Constitution of Ukraine (1996). Law of Ukraine of June 28, 1996 No. 254k/96-VR. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, No. 30, Art. 141. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].
17. Civil Code of Ukraine (2003). Law of Ukraine of January 16, 2003 No. 435-IV. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, No. 40–44, Art. 356. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> [in Ukrainian].
18. Convention on the Rights of Persons with Disabilities (2006). International treaty of December 13, 2006. Ofitsiinyi Visnyk Ukrainy, 2010, No. 17, Art. 799. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71 [in Ukrainian].
19. Universal Declaration of Human Rights (1948). Adopted by the United Nations on December 10, 1948. Retrieved from: <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>.
20. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (1950). Council of Europe. Retrieved from: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ukr.
21. Buletsa, S. B. (2018). Pryntsyupy tsyvilnoho prava Ukrainy [Principles of Civil Law of Ukraine]: Monograph. Kyiv: Yurinkom Inter, 312 p. [in Ukrainian].
22. Vinnyk, O. M. (2019). Pryvatne pravo ta prava liudyny: problemy vzaiemodii [Private Law and Human Rights: Problems of Interaction]: Monograph. Kyiv: Alerta, 256 p. [in Ukrainian].
23. Krat, V. I. (2020). Rivnist ta nedyskryminatsiia u tsyvilnomu pravi Ukrainy [Equality and Non-Discrimination in Civil Law of Ukraine]: Monograph. Kharkiv: Pravo, 288 p. [in Ukrainian].





24. Burylo, Yu. P. (2021). Tsyvilno-pravovi mekhanizmy zakhystu prav liudyny [Civil Law Mechanisms for the Protection of Human Rights]: Monograph. Kyiv: Naukova Dumka, 240 p. [in Ukrainian].

25. Directive (EU) 2019/770 of the European Parliament and of the Council of 20 May 2019 on certain aspects concerning contracts for the supply of digital content and digital services. Official Journal of the European Union, L 136, pp. 1–27. Retrieved from: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/770/oj>.

26. On the Principles of Preventing and Combating Discrimination in Ukraine (2012). Law of Ukraine of September 6, 2012 No. 5207-VI. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text> [in Ukrainian].

